

HAJNÓCZI KRISTÓF

Színjáték újra

(Nádasdy Ádám *Isteni színjáték* fordításáról)

Olaszországban gimnáziumban három éven át heti egy irodalomórán foglalkoztunk Dante Alighieri *Isteni színjátékával*: egy éven át a Pokol volt terítéken, majd a Purgatórium, végül a Paradicsom következett. A Loescher kiadó középiskolásoknak szánt könyvét használtuk. A kötet egy általános bevezetővel kezdődött, amelyet a Pokol *canticájának* külön bevezető fejezete követett, ezután következett egy, a Pokol struktúráját ábrázoló áttekintő ábra, majd maga a dantei szöveg, énekről énekre, majd ugyanígy folytatódott a másik két *canticával*. Nem minden ének került bemutatásra, közel a felüknek csak egyoldalas tartalmi összefoglalóját kaptuk meg. A részletesen tárgyalt énekek előtt viszont áttekintő ábra és táblázat állt: előbbiből kiderült a cselekmény helyszíne, utóbbiból az éneken terítékre kerülő bűn, hiba, illetve erény, ezeknek büntetése, illetve jutalma és az érintett lelkek. Ezt követte az ének két, a tartalmat, illetve a nagyobb összefüggéseket ismertető bevezetője, utalásokkal a kötet végi tanulmányokra. Ezek után olvashattuk a Giorgio Petrocchi-féle kiadást (Milano, Mondadori, 1967) alapul véve, az ének szövegét. Az eredeti szöveg kétféle lábjegyzetet kapott: egy parafrázist és egy magyarázatot az olasz középiskolások számára nehezen értelmezhető szavakhoz, sorokhoz, mondatokhoz. A kötet végi hat tanulmány a kommunikáció, a kultúra, az útleírás, a politika, a hermeneutika, illetve a stilisztika összefüggéseiben vizsgálta a dantei mű szövegét. A kötetet egy, a középiskolások tájékozódását segítő irodalomjegyzék zárta le.

Dante legtöbb magyar olvasója azonban nem így, hanem Babits Mihály fordításán keresztül ismerte meg és ismeri a Költő fő művét, idézi sorait, gondolkodik el összefüggésein. Babits lassan százéves munkája számos erénnyel bír. Elsősorban alaposága és szépsége miatt. Sorhosszban nyelvi és stílusbeli okokból nem lehetett, de rímképletében hű maradt az eredetihez, ami óriási költői teljesítmény. Nem véletlenül lett nemzedékek számára kellemes és hasznos olvasmány. De ami a tartalmi egyezést illeti, ott már nehezebb dolgunk van. Mintha nem közvetítő lenne az eredeti szöveg és közötttem, hanem valami, ami Dante és közém állt.

Nem tudnám egy mai magyar középiskolás kezébe adni – és nem csak úgy nem, ahogyan én a kezembe tudtam venni az eredeti szöveget.

Pedig, ha az eredeti szöveget olvassuk, néha elcsodálkozunk – de Dante tényleg azt írta. Az ördögöknek például valaguk van. Ettől még Dante nem modern, pontosabban nem ettől modern, de ha az a kérdés, hogy mennyire friss és sokrétű az eredeti szöveg, illetve hogy mennyire az ma Babits fordítása, az eredeti szöveg frissebbnek és modernebbnek hat. Nem a mi világunk persze, és még csak nem is értjük, de attól még az eredeti szövegnek van egy sajátos frissessége vagy talán inkább a témához illő kortalansága, ami Babits szövegén nem, de mindenesetre nem könnyen jön át.

Most ne menjünk bele abba, hogy mennyire korrekt politikailag Dante szövege – nem az, és ez valószínűleg közrejátszott abban, hogy ma már Olaszországban egyáltalán nem szerepel a kötelezők listáján –, de egy frissebb, sokrétűbb, az eredeti szöveghez hasonlóan merész nyelvezetű fordításnak szerintem lassan itt volt az ideje.

A másik a magyarázatok kérdése. Sokféle magyarázatra van szükségünk ahhoz, hogy közelebb kerüljünk az eredeti szöveghez, akkor is, ha ennek az az ára, hogy a kommentár néha túl soknak tűnik: de inkább legyen több, mint kevesebb. És a mostani nemzedékeknek Babits magyarázatai nem elegendők.

Mindezek ellenére több okból is meglepődtem, amikor Nádasdy Ádám először beszélt arról, hogy nekiveselkedik a dantei szöveg újrafordításának. Először én is elfelejtettem, hogy az angolos, nyelvész, fordító Nádasdy, a Shakespeare-társaság elnöke – olaszos is. Nem is akármilyen: Kardos Tibor-tanítvány. Másodszor, nem gondoltam volna, hogy – „pimaszságból”, hiányérzetből vagy csak a kihívás miatt, de – bárkinck mostanában kedve támad Dante fő művének újrafordításához.

Mégiscsak egy egészen sajátos, számunkra szinte érthetetlenül idegen világ-szemléletről van szó, amely keserű, mint az epe, de közben egy korabeli enciklopédia, teljesen egyéni struktúrába foglalva. Mindez tizennégyezer sor formájában (ami nyilván nem lett, nem lehetett ezer szonett szépségű), ráadásul sajátos nyelvvél (Dante lényegében itt alkotta meg a saját maga által is annyira várt irodalmi olasz nyelvet), nyelvezettel (Isten fénylénvétől a koszos ördögökig), ezekhez alkalmazkodó rímmel és ritmussal – és mindez ráadásul a kezdetektől fogva magyarázó szövegekkel egészült ki. Mindezen felül Dante, saját elveit meghaladva, váltogatta a stílusokat: hol emelkedett, hol alpári, hol megrendítő, hol komikus.

Legnagyobb költőink és fordítóink próbálkoztak vele, és nem mindenkinek sikerült jól vagy végig lefordítani. Babits fordítása mellett Szász Károly 1899-re befejezett magyarítása rímes és teljes, Szabadi Sándor 2004-es munkája prózai és teljes. De elkezdte fordítani többek között Döbrentei Gábor, Angyal János, Gárdonyi Géza, Radó Sándor, Weöres Sándor és Baranyi Ferenc is.

Nádasdy eredetileg prózában akarta lefordítani a dantei szöveget, azonban a fordítás során rájött, hogy ha tartalmilag hű akar lenni az eredeti kötött szöveghez, akkor a dantei verssoroknak célszerű nem csupán a hosszát, hanem tartalmát, sőt, amennyire lehetséges, a ritmusát is megtartani. Így jött létre a rímtelen vers, az eredeti háromsoros tagolással. A tartalmi hűség kedvéért – ahogy maga Nádasdy fogalmaz a Bevezetésben a versformával kapcsolatos tudnivalókról – fel kellett áldoznia a tercinákat, bár tudta, hogy a rímeknek az egész művön végighúzódoó hármass láncolata a műnek tartalmilag is és eszmeileg is fontos eleme. A döntés oka az, hogy a rímes fordítás sohasem lehet elég pontos. Márpedig Nádasdy számára – ahogy fordítói előszavában olvassuk – fontosabb, hogy Dante mit írt, mint hogy hogyan írta. A fordítás fő célja az érthetőség, mert ha a szöveg tartalma nem elég világos, az inkább félig vereség, mint félig győzelem. Dante a tartalom és a forma egyedülálló egysége ellenére nem gyönyörködtetni akart, hanem elmesélni egy példákkal teli, tanulságos, személyes, de egyetemes üzenetet hordozó, létfontosságú történetet, amiben, angolosan fogalmazva, benne van az élet, a mindenség meg minden.

A Nádasdy-féle szöveg tehát nem elsősorban formájában, sokkal inkább tartalmában igyekszik visszaadni az eredetit. Egyszerűbb, vállaltan dísztelenebb, szárazabb, ahol kell, közönségesebb is, mint Babitsé. Ezzel együtt érthetőbb és könnyebben olvasható.

És igen, a vers rímtelenül is vers. Merthogy Nádasdy a rímelés, a formahűség, ha úgy tetszik, a líra helyett a szöveg pontossága, a tartalmi hűség (sorhosszig bezárólag), ha akarjuk, a dráma mellett döntött. Nem tudom, valóban erre van-e igény, vagy valóban kortűnet-e, hogy az organikus díszekkel ékes százéves fordítások helyett mostanában a tiszta, száraz szövegre van szükség, de engem meggyőzött. Nádasdy nem áll közém és Dante közé, hanem láthatatlanul a háttérben marad, mint egy szinkrontolmács vagy egy szinkronszínész. Ettől még a szinkrontolmácsnak is van egyénisége.

Szerintem könnyebb lesz idézni, és nem csak azt az egy, Babitshoz képest változatlanul hagyott sort, ami nekünk is ott volt az osztályajtónkon, a *Pokol* III. 9. sorát (igaz, ez a sor Angyal János 1878-as fordításából maradt ránk). De ha nem, és Nádasdyé helyett továbbra is Babits fordítása lesz ismét népszerű, az új fordítás akkor is elérte célját: újra közel hozta hozzánk Dante Alighieri *Isteni színjátékát*.

A pedagógiai szándék, az érthetőségre törekvés a fordítás formáján és stílusán túl a szöveg tagolásában is megjelenik. Nádasdy az énekeket kisebb tartalmi egységekre bontotta, és ezeknek alcímeket adott, így az olvasó viszonylag könnyen tudja követni az utazó Dantét.

Nádasdy komoly mennyiségű és minőségű jegyzetet írt az általa fordított szöveghez. Úgy gondolta, és nem tudok nem egyetérteni vele, hogy a mai olvasó, kü-

lönösen, ha középiskolás, nem boldogul a szöveggel magyarázó jegyzetek nélkül. Inkább mindent elmagyaráz, mint hogy az olvasó feladja Dante megismerését.

A szöveg a fordítói előszón, a bevezető tudnivalókon és a jegyzeteken kívül térképekkel és összefoglaló táblázatokkal egészül ki: a fejezeteket elválasztó illusztrációkat Kósa Tamás készítette, a harminc magyarázó ábrát, térképet és táblázatot pedig Baksa János tervezte.

Bibliográfia

DANTE, Alighieri (1967), *Divina Commedia*, Milano, Mondadori.

DANTE, Alighieri (2016), *Isteni színjáték*, ford. NÁDASDY Ádám, Budapest, Magvető.